

Tanulmányok

A szakrális tér, mint városi térkategória

Jelen rövid tanulmányban szeretnék betekintést nyújtani egy tudományterületileg komplex, többféle módon és célzattal vizsgálható térkategória leírásába. A szakrális térrel összefüggő tudományos diskurzus rendkívül tagolt. A néprajztudomány, vallástudomány, kulturális antropológia, pszichológia, szakrális építészet, valamint egyes teológiai részdiszciplínák mind más és más metszetét tárják fel a kérdésnek. A legtöbb tudományterület a vallási élményt, a vallásgyakorlás módozatait az ember és Isten közötti kapcsolatot, többnyire a szakrális kommunikáció¹, különböző formáit vizsgálja. A regionális tudomány az egyetlen olyan diszciplína amely módszerei és karaktere szerint transzdiszciplináris, a térelmélet (Nemes-Nagy, 2003) segítségével a problémát több tudományterület csomópontján keresztül, nagyobb összefüggésben képes szemlélni és leírni a térrel kapcsolatos jelenségeket, a szakrális térbeliségét is.

A téma aktuális, a XX. század második felében világszerte elindult egy markáns szekularizációs folyamat, amelynek hatásai máig érezhetőek Magyarországon is. Az 1989-es politikai átrendeződés és a jogi szabályozás liberalizálódása új kapukat nyitott a szakrális célú térhasználat számára. A történelmi egyházak korábbi szerepe átértékelődött, az egyházakon belül is végbementek megújulási folyamatok, a megváltozott politikai struktúra következtében, új hitek és meggyőződések kaptak teret.

A vallásgyakorlás, a spirituális élet új típusú, a korábitól eltérő térigényekkel lépett fel. A közterek intenzív használata, alapvetően nem szakrális célra szánt épületek és helyek időleges birtokbavételét jelenti. Kutatómunkám során kísérletet teszek arra, hogy leírjam azt a folyamatot, amely Budapest városi

szakrális terében ment végbe a rendszer-változást követően, valamint meghatározom a város, mint megélt tér szakrális célú használatának új formáit, a használat során kialakuló konfliktusokat.

A szent és profán tér dichotómiája

Az ember számára a mítoszteremtés alapvető ősi szükséglet, az ausztráliai nagameni törzs eredetmítoszáinak leírása ezt jól szemlélteti. Az elbeszélés szerint az égbolt egy sátor, amely az ősök által lenyúzott kenguru kifeszített bőrből készítették, széleit faékekkel kifeszítették, majd felemelték. Az ősök a munka végeztével mondták: *“Mostantól kezdve az emberek egyenesen járhatnak, s nem kell elrejtőzniök, attól félve, hogy az ég leesik.”* (Howitt-Siebert, 1994)

A teret és annak részeit többféle kategóriába lehet sorolni. A materiális profán és az immateriális szent kettősének konstrukciójaként leírt tér a mai ember számára többnyire ellentétpárok. Az archaikus kultúrákban a „szent” jelentése a mindennapokban sokkal kézzelfoghatóbb volt, a ciklikusan ismétlődő cselekmények, is jelentőségteljes rítusokként struktúrálták a mindennapokat. A hívő ember életében ennek az archaikus létnek a maradványa az ételért történő hálaadás étkezések előtt. Az ember imája a fizikailag létező ételt kiemelni a materiális világ egyneműségéből és megemlékezik a teremtőről. A keresztény hagyományban a termények évenkénti megáldása, az esőért való imádkozás, a víz megáldása visszautal erre az ősbibb létállapotr, gyökereinkhez vezet.

A fentiekből következik, hogy a primitív népek gondolkodás módjának, hiedelemvilágának megértése közelebb vihet a modernitás spiritualitásról, szentről való elképzelésének jobb megértéséhez. A nyugati ember kissé kényelmetlennek érzi magát a szentség nem egy megnyilvánulásmódjával szemben, nehezen képes felfogni, miként nyilvánulhat meg bizonyos emberi lények számára a szent kövekben vagy fákban. (Eliade, 1957) A fákban lévő szentség megnyilvánulása a gaudya vaisnava kultúrában mai napig megtalálható²

Olyan tapasztalatok ezek, amelyek az emberi érzésvilág és gondolkodás alapstruktúráját biztosítják (Jung, 1995) Az archaizmusok számos formában velünk élnek, a pszichikum elválaszthatatlan

részei. Legelőször C. G. Jung tárta fel az úgynevezett „kollektív tudattalan” funkcióit, mint az általános emberi archetipusok és ezek szimbólumainak végtelen területét *Wandlungen und Symbole der Libido* (1911) című munkájában.³ Ezek igazolják, hogy az emberi lélekben vannak olyan őslenyomatok, amelyek velünk születnek, meghatározzák választásainkat, értékítéleteinket.

Minden történelmi kor a transzcendenshez való viszony egyedi mintázatát mutatja. A területi kutatásokban a folytonosság-osztottság több ízben előkerül, a lehatárolások és határmegvonások örök kérdések (Nemes-Nagy, 2009). A szent és profán ezekben az egyedi mintázatokban többféle hangsúlyt kap, de kimutathatóak univerzálék is, ilyen a hierofánia⁴ A szent megnyilatkozása „szilárd pontot” nyújt az embernek, s ezáltal lehetővé teszi számára, hogy tájékozódjék a kaotikus homogenitásban, „megalapítsa a világot” és valóban éljen. (Eliade, 1957) Ez a középpont, *világtengely* is egyben, nem csupán az egyéni ember belső útja, hanem a Földnek a gerince.

A hitbéli meggyőződések kivétel nélkül azt tartják, hogy a „szent” van előtérben a „profán”, csupán a szentből következő annak köszönhető empirikus valóság. A premodern társadalom számára a szent az erővel és végső soron a valósággal feleltethető meg. (Eliade, 1957)

A materialista⁵ ember számára a tér homogén, és nem hasad két részre.

Az euklideszi geometria szabályai szerint a tér minden irányban osztható és körülhatárolható, de struktúrájából nem

következik semmiféle differenciálódás (Eliade, 1957).

A tér elkülönítése erre a két térrészre egyben kétféle létszemléletet is takar, a világban benne létet alapvetően határozza meg. A nem hívő emberek számára a tér homogenitása egyben azt is jelenti, hogy a fizikai világ törvényszerűségei számítanak, minden körülmények között, az érzékleti modalitásokba érkező információk a pszichikus világ valóságában élve a „szent” közömbös, vagy éppen elutasított. A felekezeti (szándékosan kerülöm a vallás szót, mert nem kizárólag az öt világvallás/kisegyházak összefüggésében tekintek a témára, hanem a ma tapasztalható spirituális sokféleség felől) *elkötelezetek* egész életét, cselekedeteit átszővi a meggyőződés a kettős világrend érzete, élménye, amelynek a mindennapi térhasználat során is vannak jól meghatározható jellemzői. A tér kétféle szemlélete szorosan kapcsolódik az idő megéléséhez is. A hívő ember életében az idő, nem végesként jelenik meg, csupán a jelenleg megélt tapasztalati időt fogja fel a múltó időnek, az indiai kultúrában *Kala*⁶ az örök idő a nyugati kultúrától teljesen eltérő időfelfogást tár elénk, a jelenvalóságban is, sokkal nagyobb több ezer éves időegységekre tagolja a jelenlegi időt, sokkal diffúzabban és nem lineárisan él meg, a 2000 évvel ezelőtti történések is olyanok, mintha ma történtek volna. Témánk tekintetében az idő két jól elkülöníthető típusra osztható: a *profán időre* és a *szent időre*. A szent idő, mint időrész ami a transzcendens számára felajánlott, vele

töltött idő. A vallások/hitek többnyire ünnepkörökre osztják az évet, ezzel jól meghatározva, kijelölve azokat a különleges időszakokat amikor előtérbe kerül az ünnepre tekintettel a szent. Ennek különböző megnyilvánulási formái vannak, az egyes ünnepekhez a térhasználat más és más módozatai kapcsolódnak. A világvallásokban kiemelkedő szerepet kapnak az imaidők, ezzel a nap megszentelése. Az imádkozó ciklikusan azonos időben és alkalommal imádkozik, felemelkedik, a jelenvalóságban felveszi a kapcsolatot a transzcendenssel. A napi imaidő jól példázza a hívő ember viszonyát a tér inhomogenitásához is. A hívő lélek számára így az tér-idő kontinuum a transzcendenssel való viszonyban struktúrálja a napokat, heteket, hónapokat éveket. *Profán időként* jelenik meg minden olyan idő ami nem szent, nem különleges, bár a szent a profán időben is jelen van a hívők számára, ekkor az intenzitása kevésbé markáns a hétköznapiokból kiemelkedő *szent időhöz* képes.

A tér trialektikája és a szakrális városi tér

A városi szakrális tér mint *érezkelt tér*; az ahogyan a külső fizikai tér láthatóvá válik az észlelő számára, térbeli formák konkrét megjelenése, a materiális világ megnyilvánulása (Soja 1996) A második tér a térről alkotott koncepciók együttese (Soja 1996) az *elgondolt tér*. A szakrális tér kapcsán ez a komponens jelenti az összes prekonceptiót a szakrális térrel kapcsolatban, ezek lehetnek tényszerű információk, vagy

személyes élmények, interakciók során összerakott mozaikok. Mindkét folyamat pszichikus háttere a tér kognitív műveletek segítségével történő észlelése és kiértékelése. A harmadik tér, a *megélt tér* koncepciójával Soja megteremtette a kapcsolatot az első két komponens között és megalkotta a megélt tér eszméjét, hiszen addig az „átjárás” nem volt biztosított a két térfelfogás között. (Berki 2015) A megélt tér mindenkinek más és más, hiszen az egyén narratív identitása jelentősen hozzájárul a tér egyéni felfogásához, interpretációjához.

A szakrális tér a hívő számára más jelentéseket hordoz, a találkozások helyévé válik, nem csupán műalkotás, építészeti remekmű, több annál, minőségileg más.

A szent megélése nem csak zárt térben lehetséges, a *Szekérfesztivál* minden évben az Andrassy úton halad végig, a hétköznapiságból, ünnepivé válik a sugárút a hívők számára a hitélet tekintetében jelentős esemény, míg másoknak látványosság, az autóvezetőknek a forgalom elterelését jelentheti. A szakrális tér termelése (Lefebvre,1991) a rendszerváltást követően intenzívvé és látványosabbá vált Magyarországon is, a szocialista ideológia béklyóiból felszabadult társadalmi gondolkodás és cselekvés az 1950 előtti létformák, mint pl. a szerzetesközösségek felélesztését, a nyitott és sokféle egyháznak teret adó jogi szabályozás bevezetését eredményezte. A globális folyamatok, az új spirituális gyakorlatok újszerű fejlődési irányt jelöltek ki Budapest város szakrális tereinek.

1. ábra A tér trialektikája Berki Márton szerkesztésé

A szakrális tér mint identitásképző tényező

A tér szakrális célú használata identitásképző tényező is, fontos szerepet játszik az identitás kialakításában, megerősítésében és fenntartásában. A közösségek sajátos szabályrendszerei viszonyításpontot adnak a bizonytalanná váló világban, kijelölik az utat ami az adott hitbéli meggyőződés szerint a földi létformában bejárható (kívánatos és erkölcsileg helyes), előre vetítik egy másik világ eljövendő létállapotát, a halál után. A szabályrendszerek követése szükséges a megfelelő eredmények (célok, végcélok) eléréshez. A budhizmus az egyedül gyakorlónak is kijelöli az utat pl. a Tibeti halottaskönyv, a *Bardot*⁸, ennek ellenére nem köti szorosán közönséghez a budhista identitás kialakítását.

A budhizmusban a közösségi létforma lehetőség, de nem szükségszerűség. A fentiek ellenére elmondható, hogy a közösség, megújuló formában de mai is markáns szerepet kap az egyes felekezetek gyakorlatai során. A fizikai terek mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az online közösségek, az információ átadása elsődlegesen a virtuális felületeken zajlik.

A szakrális események közvetítésével a földrajzi távolságok is legyőzhetőek, élöben nézhető a római pápa, ahogy áldást ad, nem kell a tévét nézni, visszanézhető és letölthető a különböző videómegosztók segítségével. Vannak szakrális helyek, például Indiában, ahonnan folyamatos az élő közvetítés, és a földrajzi távolsá-

gok nem akadályozzák meg a hívőket a szertartásokban, élményekben való részvételben. Az utóbbi időben egyre intenzívebb diskurzus van arról, hogy lehessen interneten gyónási lehetőséget biztosítani a katolikusoknak, de ezzel a lehetőséggel, elsősorban teológiai okból a katolikus világegyház nem kíván élni. A személyes identitás alkotóelemei az emberi test, a tudat elemi struktúrái és a társas interakció alapvető formái a faj „biogrammjában” adott. (Csabai-Erős, 2000)

A közösségi találkozások terei alkalmasak arra, hogy a szakrális hely sajátosságai és a társas interakciói által a kialakuló meggyőződés formálódjon, vélemények tanácsok kérésében a társas légkör segítség. A közösség az, ahol a személyes élettörténet íródik, egyes esetekben az egyén meggyőződése változik közösséget is válthat, mindenképpen elmondható, hogy Önmagunk maradhatunk akkor is, ha véleményeink, meggyőződéseink az idővel változnak, hiszen az ipszeitás⁹ nem más, mint a *narratív identitás*. (Csabai-Erős, 2000)

Ameddig az információ nem volt könnyen hozzáférhető az átlagember számára, nem léteztek közösségi felületek, a vélemények megismerése elsősorban a fizikai térben zajlott, egy egyén a személyes identitás megerősítéséhez és fenntartásához a felekezeti irodalomhoz, sajtótermékekhez tudott nyúlni, de a közösség megtapasztalása kizárólag a fizikai térben történhetett. A személyes identitáshoz már elemi szinten is hozzátartozik a „világ” és a „történet”.

(Csabai-Erős, 2000) Az információk széleskörű elérhetőségével a virtuális tér új utakat nyitott a közösségépítéshez, a személyes identitás formálásához, egyes hitbéli meggyőződések újra- és átírására.

Az egyén narratív identitása a fizikai világban és a virtuális térben termelődik, ebben nagy szerepe van pl. a történelmi emlékezésben az emlékhelyeknek.

Emlékhelyek szerepe

Az emlékhelyeknek szakrális funkciójuk van, hiszen a közösség és az egyéni emlékezés helyei is ezek. *A magyar történelmi emlékhelyek főképp a veszteségekről* szólnak, elsősorban az elnyomó rendszerek kegyetlenségeinek mementói. Az emlékhelyeknek a hiteles interpretációja mindig az adott kor uralkodó szellemi áramlatától, történelemszemléletétől is. A történelmi emlékezet, a tudatos emlékezetpolitika kialakítása a poszt szocialista országokban a közösség és az egyéni élet és családtörténetek tekintetében is fontos tényezővé vált. A legtöbb XX. századi történet elmeséletlen maradt, a II. világháború borzalmai a államszocializmus kártételei, családok egyéni történetei egészen a legutóbbi időkig nem voltak megismerhetőek.

A tabuk feloldásához a múlt tudatos feldolgozásához zsenge demokráciánk tesz figyelemreméltó próbálkozásokat. Az ideológiai átrendeződés 1989 után meghozta a köztéri szobrok, az emlékezés helyeinek sajátos reformját Budapesten is. Az államszocialista relikviaként ránkmaradt köztéri szobrok kiköltöztek

a városi térből a Mementó Parkba, megszűntek mint a tájékozódás referenciapontjai, a közterek új ideológiai tematikákat kaphattak, amelyben hangsúlyos tudott lenni a történelmi emlékezet.

Budapest belvárosában több holokauszt emlékhely létesült, a legutóbbi időben épült meg a málenkij robot-emlékmű, a katinyi mártírok emlékműve, a sok vitát kiváltott német megszállás áldozatainak emlékműve. Az értelmiségi diskurzusban évtizedek óta jelen van a történelmi emlékezés kutatása, az események, és helyek értelmezése. Az objektivitásra törekvő párbeszéd ellenére, a politika sok esetben kisajátítja az emlékezetpolitikát így átpolitizált diskurzusok alakulnak ki lényeges kérdésekben

A felekezeti térhasználat formái és határai a városi térben

A hitgyakorlás és hittérítés egyre több módon használja a városi teret. *Kommunikációnak tekinthető a tér belakásának, birtokbavételének módja is.* (Császár, 2008) A nagy világvallások szimbólumrendszerei közismertek, a városi világ szerves részét képezik a felekezetek központi helyei, a város lényege a központiség. A földrajztudomány szerint a „város célja” összegyűjteni, közelíteni, kapcsolatba hozni (Boris B. et al, 2011). Budapesten ilyennek tekinthető a Szent István Bazilika, a Kálvin téri Református Templom, a Ferenciek tere és a Petőfi tér, Váci utca által határolt terület, ahol koncentráltan van jelen a Magyar Katolikus Egyház. A budapesti zsidó negyed meghatározó része

a városmagnak, ahol szintén számos, a zsidóság vallásgyakorlásával, illetve a kósersággal kapcsolatos intézmény található koncentráltan. A Magyarországi Krishna Tudatú Hívók többfunkciós központja a III. kerületben van. A fenti városkomponensek hosszan tartó városfejlődési folyamatok eredményeként alakultak ki, a múlt pályáiként tűnnek fel (Enyedi, 2012)

Az épületek, ismert intézmények mellett a rendszerváltás után megjelentek új, addig hazánkban nem ismert, vagy nem látható felekezetek is.

A rendszerváltozást követően elkezdődött a városi tér meghódítása, az épületekből kiköltözött, a profán térbe is átkerült a szent. A felekezetek célja elsősorban a meggyőzés, tájékoztatás, információ átadása és a térítés, de sok esetben karitatív célból nyilvánulnak meg, ételt osztanak, felkeresik az elesetteket, vagy épp a hitgyakorlás részévé válik a város, pl. körmeneteket tartanak, a templomból imaházból kilépve szertartásokat végeznek, a Duna vizét megáldják, vagy keresztelkednek benne.

A nyilvánosság számára hozzáférhető szakrális térhasználat mellett az utóbbi időben-elsősorban globális hatásra-megjelentek a lakóter berendezésének és elredezésének új formái, mint pl. Feng-Shui¹⁰ és az utóbbi időben egyre többen alkalmazáák az indiai kultúrából ismert Vasztu-sásztrát¹¹ Az utóbbi időkben ezek az új irányzatok hangsúlyosan jelentek meg a mindennapokban, számtalan szakkönyv és tanfolyam foglalkozik a tér berendezésének és megélésének új irányzataival.

A térben észlelt másság

A kulturális másik megjelenése a városi térben konfliktushoz vezethet, *ahol nincs megértés, ott fájdalom lesz.* A városokon belül kialakult negyedek, pl. a zsidónegyed, ennek a régen ismert jelenségnek az elaborációjaként jöttek létre. A városi vallási és etnikai szegregáció egy olyan jelenség, amely kioltja, tompítja a konfliktusokat a felszínen, illetve az adott csoportot jól definiálható szegregátumba kényszeríti. *A városi világ párhuzamos valóságok olvasztótégléje.* A globalizációval együtt hazánkban is megjelenő hittérítés/felekezeti meggyőzés az egyes (jellemzően kisebb felekezetek) részéről a város forgalmas csomópontjain történik. Van, hogy egy időben több felekezet pozicionálja magát egyazon téren.

A multikulturális világ újratermeli az elfogadott és elutasított tereket a városban. A városi térben több párhuzamos életforma, értékrend van jelen, a tér használatának módja és gyakorisága könnyen válhat ideiglenes vagy tartós konfliktusok forrásává. A szólásszabadság, a vélemények szabadsága mellett a lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlásához is hozzátartozik a városi tér nagy összefüggő területeinek használata. A Szent István körmenet, húsvéti körmenetek a város több pontján, az Élet menete rendezvény, Ratha-Yatra Fesztivál olyan események példái, amikor a városi tér egy földrajzilag jól definiálható területét átveszik, hitgyakorlás céljaira. Az utóbbi időben

megjelent A Felház nevű új mozgalom is, jellemzően nagy épületekben, sportcsarnokban, egyetemi aulában, kulturális központokban szervezi meg az újkeresztény együttléteket, ott tartanak hitszónoklatokat, a városi tér meghatározó helyeit felekezeti célból veszik birtokba, amely szintén lehet konfliktusok forrása.

Következtetések

A városi térrel kapcsolatos diskurzus meghatározó területe a városi szakrális térrel összefüggő jelenségek feltárása. A térhasználat új formáinak megjelenése: a közterek szakrális célú használatának egyre gyakoribbá válása, új közösségek megjelenése, teszik aktuálissá a kérdés feltárását, és többszemponútú vizsgálatát. A tér kettős felosztása szentre és profánra az ősi kultúrákban már megjelent, a társas tanulás és szociális igazodás alapmotívuma volt.

A középpont keresése, a biztonságra törekvés a globális világban újra előtérbe került az egyre plasztikusabb és bizonytalanabb világ ellenpólusaként. A különböző meditációs technikák és a rekreációs céllal is használt jóga (és más gyakorlatok) sokak mindennapjaivá váltak. A nagy világvallások mellett megjelennek új hitek és meggyőződések, amelyek képviselői a városi tér használatának igényével láthatóvá kívánnak válni.

Tekintettel arra, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság alkotmányos alapjog, annak bármilyen korlátozása a hatalom részéről az alapjog sérelmével járna.

Ennek köszönhetően a határok kérdése a térhasználat terjedelme A szekularizáció hazánkban is többirányú, a városfejlődés tekintetében is meghatározó folyamat, amely az 1989-es rendszerváltozás és a globális hatások következtében felgyorsult, átformálta a korábbi szakrális helyekről és a tér felekezeti célú használatáról alkotott elképzeléseinket.

DOBAI ATTILA

Hivatkozott irodalom

Berki Márton: A térbeliség trialektikája, In: Tér és társadalom, 29. évf. 2. szám. 2015, 1-18 pp.

Boris Bove - Carolin Bourlet - Yvonne Héléne Le Maresquier: Közel és távol: kísérletek a késő középkori megélt tér rekonstrukciójára, In: Korall Társadalomtörténeti folyóirat XX. sz. Budapest.

Csabai Márta és Eröss Ferenc: Testhatárok és énhatárok az identitás változó kereteit: Jószőveg Műhely Kiadó, Budapest, 2000

Császár Krisztina: A szakrális tér Csíkrákoson, Erdélyi Múzeum LXX. kötet, 2008, 3-4 füzet.

Edward Soja: Thirdspace. Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places, Blackwell Oxford, 1996

Henri Lefebvre: The production of space: Blackwell Oxford, 1991

Eliade Mircea: Szent és profán: Helikon Kiadó, Budapest 2014

Enyedi György: Városi világ: Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012

Howitt Siebert: Elementary Structures Reconsidered, 1904

Jung Carl Gustave: Az ember és szimbólumai: Göncöl Kiadó Kft., Budapest, 2000

Nemes-Nagy József: A regionális tudomány dualitása és paradigmái-hazai tükröben Tér és Társadalom 17.évf. 2003/1 1-17 p.

Nemes-Nagy József: Terek, helyek, régiók: Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009

Internetes hivatkozások

B. Swami Thirta Az idő problematikája az indiai filozófiában: <http://www.kagyloktur.hu/3409/orientacio/az-ido-problematikaja-az-indiai-filozofiaban.html>

A halál és az újjászületés útja <https://terebe.hu/keletkultinfo/bardo.html>

<http://www.c3.hu/scripta/thalassa/96/2/szondi.htm#jegyzetek>
Deák Katalin fordítása

A szerző: Dobai Attila, doktorandusz, ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék

Kulcsszavak: megélt tér, felfogott tér, érzékelt tér, szent és profán, városi tér

Jegyzetek

1. ld. Lovász Irén Szakrális kommunikáció c. munkáját.

2. A reggeli imádság alkalmával körbejárják az indiai bazsalikom szent fát a Tulsit, és közben meghatározott imákat mondanak.

3. <http://www.c3.hu/scripta/thalassa/96/2/szondi.htm#jegyzetek>

4. Mircea Eliade fogalma, a szent megnyilatkozása

5. Minden olyan ember materialista, aki elutasítja a szent létezését.

6. A vízkerék mozgásához hasonlóan az **örök** és mindenható **idő** kiméri (kalajati) a dolgok részleteit (kaláh), s innen kapja a nevét: kála (B.K. Thrita, 2005).

7. Berki Márton doktori értekezéséből: <http://docplayer.hu/1944945-Berkimarton-doktori-ertekezes-temavezetodr-habil-izsak-eva-egyetemi-docens.html>

8. A Bardo a halál és az újjászületés közötti létforma, egyben felkészülés a halálra

9. Riceur fogalma, az ipszeitás az amely megengedi, hogy önmagunk legyünk, belső változásaink ellenére

10. A lakótér és kert elrendezésének ázsiai irányzata

11. A Vasztu az indiai élettér rendezésének formája